

УДК 338.48

Дешевенко Л.П.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри туризму

Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ – СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

RURAL TOURISM AS A CONSTITUENT OF ECONOMIC SYSTEM OF A COUNTRY

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню сільського зеленого туризму як перспективного напрямку розвитку підприємництва в сільській місцевості України, оскільки він позитивно впливає на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини, а також розширює канали реалізації продукції підсобного господарства селянина. Проаналізовано сутність сільського туризму та його місце в комплексному соціально-економічному розвитку села.

Ключові слова: сільський зелений туризм, економічна система держави, кон'юнктура, фінансові надходження, природно-рекреаційний потенціал, податковий механізм, Європейський Союз, економічний підйом, підприємницька діяльність.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию сельского туризма как перспективного направления развития предпринимательства в сельской местности Украины, поскольку он положительно влияет на возрождение, сохранение и развитие местных народных обычаев, промыслов, памятников историко-культурного наследия, а также расширяет каналы реализации продукции подсобного хозяйства сельского жителя. Проанализированы сущность сельского туризма и его место в комплексном социально-экономическом развитии села.

Ключевые слова: сельский зелёный туризм, экономическая система государства, конъюнктура, финансовые поступления, естественно-рекреационный потенциал, налоговый механизм, Европейский Союз, экономический подъём, предпринимательская деятельность.

ANNOTATION

The article studies rural tourism as a prospective line of development of entrepreneurship in rural districts of Ukraine, since it positively influences restoration, preservation and development of local traditions, trades, monuments of historical and cultural heritage and also expands channels of realization of products of private farms of rural population. The essence of the rural tourism and its place in the complex socio-economic rural development were analysed.

Keywords: rural tourism, economic system of a country, demand-supply situation, financial benefits, natural recreation potential, taxation tool, European Union, economic upturn, entrepreneurship.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток сільського зеленого туризму може відіграти роль каталізатора структурної перебудови економіки, забезпечити демографічну стабільність та розв'язання нагальних соціально-економічних проблем у сільській місцевості. Україні стратегічно важливо швидко подолати відставання у цій сфері і реалізувати наявний багатий туристичний

потенціал шляхом проведення виваженої політики державного регулювання, зокрема і на регіональному рівні, адже розвиток сільського зеленого туризму є надзвичайно важливим для функціонування всієї економічної системи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених різним аспектам розв'язання поставленої автором проблеми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання щодо розвитку туристичної сфери в Україні за останні роки досліджували Гальцова І., Коробка С.В., Середін В.І., Парпан В.І., Павлов В.І., Черчик Л.М., Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. та ін. Разом з тим, на відміну від багатьох країн світу туризм в Україні взагалі, і зокрема зелений туризм не дістали пріоритетного розвитку, відсутня відповідна інфраструктура, а її формування відбувається лише в окремих регіонах та вкрай повільними темпами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У світі сільський зелений туризм розглядається як альтернатива сільському господарству за розмірами отриманих прибутків. Сільський туризм відкриває можливості як для поліпшення наповнюваності бюджетів місцевих органів самоврядування, так і для зближення міських і сільських жителів. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні є особливо актуальним, оскільки саме завдяки сільському зеленому туризму Україна може поліпшити соціально-економічну ситуацію села. Зважаючи на місце і роль сільського зеленого туризму в житті суспільства, держава повинна проголосити його одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки.

Формування цілей статті (постановка завдання). Розвиток національної економіки потребує уваги до будь-яких форм підприємницької діяльності, де зелений туризм не є винятком. Сприятлива зовнішня територіальна кон'юнктура, невичерпні рекреаційні можливості дають підстави говорити про подальший розвиток зеленого туризму у формі малого підприємництва, що стане вагомим джерелом поповнення місцевих бюджетів, розвитку соціальної інфраструктури сільської місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Обравши своїм стратегічним курсом інтеграцію до структур Європейського Союзу, Україна прийняла виклик часу щодо прискореного реформування різних сфер соціально-політичного і економічного життя країни, зокрема, сфери послуг туризму, трансформуючи її до стандартів ЄС. Світовий досвід прогресивного господарювання надає туризму перше місце серед інших галузей економіки за обсягами експорту товарів та послуг. За даними Всесвітньої туристичної організації, у понад 40 державах світу туризм став основним джерелом наповнення бюджету, а у 70 країнах – однією з трьох основних статей.

За останні десятиліття кількість туристів у світі неухильно зростала і досягла третини населення земної кулі. За прогнозами фахівців, ХХІ століття буде століттям туризму, і до цього потрібно відповідно готуватися. Сьогодні найбільш динамічно зростаючим сектором світового туристичного господарства є сфера сільського зеленого туризму [1]. Розвиток сільського зеленого туризму у Європі розпочався в середині ХІХ ст. Європейський Союз вбачає в сільському туризмі основний важіль економічного підйому своїх сільських територій. Для України сільський зелений туризм – нове поняття, хоча відпочинок на селі використовувався відомими українськими письменниками, художниками, артистами і політиками з давніх часів.

Сільський туризм відкриває можливість як для поліпшення наповнюваності бюджетів місцевих органів самоврядування, так і для зближення міських і сільських жителів. Він розширює сферу зайнятості сільського населення, позитивно впливає на економіку та екологію районів України, сприяє відродженню, збереженню та розвитку місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурно і спадщини. Кожне українське село можна перетворити на справжній туристичний рай, що сміливо конкуруватиме із західноукраїнськими туристичними та європейськими центрами.

Селянське господарство особливо вразливе в період міжсезоння. Саме тому розвиток сільського зеленого туризму може стати для селянського господарства додатковим джерелом фінансових надходжень. Роль інформаційно-консультаційного забезпечення послуг сільського зеленого туризму важлива ще й тим, що дозволить потенційному споживачу отримати найнеобхіднішу інформацію. В свою чергу для селянського господарства інформаційно-консультаційне забезпечення дозволить реалізувати найбільш ефективну стратегію щодо досягнення стабільного функціонування, розвитку та відтворення господарства.

Нині саме це забезпечило б пряму зайнятність сільського населення і привело б до появи десятків тисяч господарств, що ефективно працювали б в цьому секторі економіки. Адже

значення сільського зеленого туризму для економічного, соціального та духовного розвитку українського суспільства досить перспективне та важливе. Крім того, сільський зелений туризм є важливим екологічним та етичним фактором, оскільки сприяє як фізичному, так і моральному оздоровленню населення.

Особливо сприятливі умови для розвитку сільського зеленого туризму створюються на територіях національних і ландшафтних парків, лісів, де існує можливість поєднати відпочинок з пізнанням природного та історико-культурного потенціалу регіону, але ці території відчувають рекреаційні навантаження. Найпоширеніші такі види рекреаційних навантажень, як: витоптування, механічні пошкодження, вилучення, засмічення, випалювання, розполохування лісової фауни [2, с. 58]. Ці види рекреаційних навантажень, безперечно, не вичерпують всієї різноманітності антропогенного впливу на території зеленого фонду. Найбільшу негативну дію на зелені насадження (ліс, ландшафтні парки) справляє витоптування, яке істотно впливає на всі компоненти. З рекреаційним навантаженням пов'язано поняття «рекреаційна місткість». Якщо під рекреаційним навантаженням розуміють кількість відвідувачів на одиницю площі за одиницю часу [3, с. 88], то рекреаційна місткість – це загальна кількість осіб, які можуть перебувати на певній території протягом певного часу, що дозволяє зберегти здатність територій до самовідновлення.

Розрахунок рекреаційної місткості, як правило, виконують за такою формулою [4, с. 198]:

$$E = \sum_{i=1}^{i=k} n_i s_i, \quad (1)$$

де – рекреаційна місткість території, люд./дн.;

n_i – максимальне значення навантаження, які призводять і-ті природні комплекси 1-го класу стійкості відповідно до 1-ї або 2-ї стадії дигресії, люд./дн.га;

s_i – площа і-го природного комплексу 1-го класу стійкості до рекреаційного навантаження, га.

Виходячи з особливостей ландшафтної території та виду відпочинку, В.І. Павлова та Л.М. Черчик [5, с. 28–29] пропонують уточнений та розширений підхід застосування зазначеної вище формули для визначення природно-рекреаційного потенціалу (екологічно допустимої рекреаційної місткості) рекреаційно-оздоровчих територій, що знайшло своє відображення у формулах 2–4.

Природно-рекреаційний потенціал для неорганізованого короткотривалого відпочинку в зелених зонах навколо населених пунктів визначається за формулою (2):

$$E_i = (S_k n_k + S_h n_h) \cdot t, \quad (2)$$

де S_k, S_h – площа лісопаркової і лісогосподарської частин зелених зон, га;

n_k, n_h - норми допустимого рекреаційного навантаження на ландшафти лісопаркової і лісогосподарської частин зелених зон (згідно ДБН 360-92, п.5.18, табл. 1.5.4), осіб/га;

t - кількість вихідних і святкових днів за теплий період року, днів.

Природно-рекреаційний потенціал для організованого короткотривалого відпочинку в міських насадженнях, рекреаційних зонах, пунктах тощо визначається за формулою (3):

$$E_i = \sum S_k n_k t, \quad (3)$$

де S_k - площа міських насаджень, рекреаційних зон, пунктів, га;

n_k - норми допустимого рекреаційного навантаження на ландшафти міських насаджень, рекреаційних зон, пунктів тощо (згідно ДБН 360-92), осіб/га;

t - кількість вихідних і святкових днів за теплий період року, днів.

Природно-рекреаційний потенціал для клімато-лікувального відпочинку в лісах лікувально-оздоровчих територій і курортів визначається за формулою (4):

$$E_i = \frac{S_k n_k T}{t}, \quad (4)$$

де S_k - площа курортних лісів в кліматолікувальних місцевостях, га;

n_k - норматив гранично допустимих навантажень на ландшафти (згідно ДБН Б.2.4.-1-94), осіб/га;

T - тривалість для кліматолікування період, днів/рік;

t - тривалість курсу кліматолікування, днів.

Подальших досліджень потребують норми екологічно допустимих рекреаційних навантажень, які «залежать від особливостей ландшафтно-будови і функціональної спрямованості рекреаційного використання території» В. Кравців, Л. Гринів, М. Копач та С. Кузик у своїх дослідженнях зазначають нормативні показники рекреаційного навантаження для різних природних комплексів України [6, с. 52].

У світі сільський зелений туризм розглядається як альтернатива сільському господарству за розмірами отриманих прибутків. До того ж, розвиток інфраструктури сільського туризму не вимагає таких значних капіталовкладень, як інші види туризму і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без додаткових інвестицій. Скорочення міграції з сіл до міст надасть змогу заощадити значні фінансові й матеріальні ресурси, адже, за підрахунками експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, облаштування в місті вихідця з сільської місцевості в 20 разів дорожче, ніж створення умов для його життя і роботи в селі [7]. Також підраховано, що дохід, отриманий від одного ліжко-місця, еквівалентний річному доходу фермера від однієї корови. На сьогодні в Західній Європі налічується приблизно стільки ж ліжко-місць для відпочинку у сільській місцевості в приват-

них агрооселях, скільки місць у європейських готелях.

Наприклад, Австрія, яка за своєю площею майже в сім разів менша за Україну, а за кількістю населення – у п'ять разів, за один гірсько-лижний сезон отримує дохід у сфері сільського туризму близько 10 млрд. євро. Сільський туризм не тільки опинився у сфері інтересів політики Європейського Союзу, а й достатньо сильно нею підтримується, у тому числі й у фінансовому плані [8].

У Франції, Великобританії, Голландії, Ірландії, Німеччині, Іспанії залучення до діяльності у сфері сільського туризму заохочується на національному рівні. За популярністю відпочинку у сільській місцевості в цих країнах посідає нині друге місце після відпочинку на морі.

У Німеччині становлення «зеленого туризму» почалося з розробки концепції його розвитку у периферійних регіонах. У результаті на ринку нині представлені пропозиції дешевого відпочинку на природі, без використання дорогої інфраструктури, але з наданням комфортних умов проживання.

Так, у Польщі на селян, які бажають розпочати діяльність у сфері «зеленого туризму», та тих, котрі вже надають такі послуги, не поширюється дія закону, що регулює господарську (підприємницьку) діяльність.

В угорському законодавстві регулювання «зелено-туристичних» відносин не підпадає під дію нормативних актів, якими регулюються відносини у сфері підприємництва. Відповідно, не підлягають оподаткуванню й особисті доходи, отримані селянами від використання для відпочинку власного житла. Існують також спеціальні пільги та переваги для сімейних господарств, які займаються (або виявили бажання зайнятися) діяльністю у сфері сільського туризму, якщо вони розміщуватимуться на території сільських поселень в економічно слабозрозвинутих (визначених економічно депресивними) регіонах.

Великий законодавчий досвід у розвитку агротуризму має Латвія. Зумовлено це тим, що вже тривалий час основним контингентом туристів, які бажають відпочити в тамтешній сільській місцевості, є іноземці. Уряд вчасно звернув увагу на цей вельми перспективний вид туризму, здатний вирішити проблему безробіття на селі, і затвердив ряд відповідних нормативів [9].

Досвід розвинених держав, де сільський зелений туризм успішно функціонує вже десятиками, а то й сотні років, свідчить про те, що для його розвитку необхідно створити дійовий податковий механізм, який би сприяв залученню до цього процесу людей вмілих та бажаючих. Такий принцип дасть можливість виявити мільйони людей, які уміють господарювати на своїх садибах, створювати затишок та належний рівень послуг [10].

Це актуально й для України, де особливо загострені соціально-економічні проблеми села,

адже українське село володіє високим туристично-рекреаційним потенціалом. У багатьох регіонах представлений широкий спектр потенційно привабливих туристичних об'єктів і комплексів, які користуються великою популярністю у іноземних туристів.

Розвитку сільського зеленого туризму в Україні сприяють такі фактори:

- зростаючий попит мешканців українських міст та іноземців на відпочинок у сільській місцевості;

- унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл;

- багаті рекреаційні ресурси;

- екологічна чистота сільської місцевості;

- відносно вільний сільський житловий фонд для прийому туристів,

- наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів;

- традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок;

- можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо.

Розвиток сільського зеленого туризму зможе забезпечити збільшення реальних доходів селян за рахунок:

- надання послуг з прийому та проживання туристів;

- облаштування туристичних маршрутів та надання екскурсійних послуг;

- транспортного обслуговування туристів;

- егерської діяльності (полювання, аматорське та спортивне рибальство);

- надання послуг з прокату туристичного спорядження;

- виробництва та реалізації туристам екологічно чистих продуктів харчування, надання кулінарних послуг;

- реалізації товарів народних промислів;

- проведення культурно-розважальних заходів з урахуванням історико-етнографічної спадщини (анімації).

З урахуванням реалій сучасної складної економічної ситуації в Україні, розвиток сільського зеленого туризму не потребує значних капіталовкладень, оскільки передбачає використання вже існуючої інфраструктури сільських населених пунктів, наявних помешкань сільських господарів. Особливо цікавим може бути відпочинок у селі тоді, коли до нього долучаються цікаві екскурсійні маршрути, що розкривають витоки та джерела народної культури та мистецтва, літератури, української духовності в цілому. Це й є ознайомлення з численними центрами народних художніх промислів, ткацтва, вишивання, гончарства, малярства, різьблення по дереві, лозоплетіння. А перебування у сім'ях сільських трударів дає змогу особисто долучитись до народних свят, ознайомитись з етнографічними особливостями окремих регіонів.

Висновки за результатами проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Сільський зелений туризм корисний як для відпочиваючих, так і для господарів, сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки, сприятиме збереженню селянства як носія української ідентичності, культури і духовності, це додаткові можливості для популяризації української культури, поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості України, що застосовує на підтримку з боку держави.

Розвиток сільського зеленого туризму та соціальної сфери села може бути забезпечений шляхом:

- здійснення чіткого розмежування функцій і повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері розвитку сільських територій;

- забезпечення впровадження соціальних стандартів та нормативів проживання у сільській місцевості;

- визначення пріоритетів розвитку туристичного сектора з урахуванням зональних та регіональних особливостей;

- підтримка конкурентоспроможності туристичного сектора в умовах інтеграції України у світовий економічний простір;

- подолання стихійності ринку сільського зеленого туризму;

- удосконалення страхової та податкової політики у сфері сільського зеленого туризму;

- удосконалення системи управління в туристичному секторі;

- впровадити у практику базові агроекологічні вимоги і стандарти відповідно до регламентів ЄС;

- збереження демографічного потенціалу і трудових ресурсів, формування ефективної системи забезпечення галузі кадрами в результаті підготовки фахівців за цільовим направленням та створення сприятливих умов для залучення та проживання молодих фахівців для роботи на селі.

Отже, розвиток сільського зеленого туризму в Україні є особливо актуальним, оскільки саме завдяки сільському зеленому туризму Україна може поліпшити соціально-економічну ситуацію села. Зважаючи на місце і роль сільського зеленого туризму в житті суспільства, держава повинна проголосити його одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки. Україна має значні потенційні можливості динамічного розвитку туристичної індустрії й відповідної інтеграції у світовий туристичний простір. З урахуванням цього, уряд має сприяти створенню організаційно-правових та економічних засад становлення сільського зеленого туризму як високорентабельної галузі економіки, сприяти залученню міжнародного досвіду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Всесвітня туристична організація. – <http://www.world-tourism.org>
2. Середін В.І. Ліс – бази відпочинку / В.І. Середін, В.І. Парпан. – Ужгород : Карпати, 1988. – 107 с.
3. Кукурудза М.М. Менеджмент національних парків : Навч. посіб. / М.М. Кукурудза. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 124 с.
4. Генсирук С.А. Рекреационное использование лесов / С.А. Генсирук, М.С. Нижник, Р.Р. Возняк. – К. : Урожай, 1987. – 248 с.
5. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині : теорія, практика, перспективи : монографія / В.І. Павлов, Л.М. Черчик. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 124 с.
6. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / [В.С. Кравців, Л.С.Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик]. – Львів : ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.
7. Європейський банк реконструкції та розвитку. <http://www.ebrd.com/>
8. Гальцова І. Зелений туризм: недоліки існуючого законодавства / І. Гальцова [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/galcova.htm
9. Туристична бібліотека – все про туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourlib.net>
10. Коробка С.В. Зелений туризм як різновид підприємницької діяльності в сільській місцевості / С.В. Коробка [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/korobka2.htm
11. Іртищева І.О. «Зелена економіка» – шлях до сталого розвитку / І.О. Іртищева // Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: Матеріали наук.-практ. конф. м. Бахчисарай, 16-17 квітня 2009 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування. – Сімферополь, «СОНАТ»: НДІ СРП, 2009. – С. 70-72.
12. Іртищева І.О. Сільський туризм як один із напрямів розвитку підприємництва на селі / І.О. Іртищева, Л.В. Дейнеко, П.М. Купчак // Матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі» 8-9 жовтня. – 2009 р. – м. Житомир, 2009. – С. 59-63.